

УДК 94 (477) "19/20"

Лариса Філоретова
(Кіровоград)
Олена Гребенюк
(Кіровоград)

ПРОРАХУНКИ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917 Р.

У статті зроблена спроба з'ясувати суб'єктивні причини прорахунків у добу Центральної Ради в організації Вільного козацтва та українізації військових частин.

Ключові слова: Вільне козацтво, українізація військових частин, прорахунки української влади, військове будівництво, суб'єктивні причини.

Жодна держава не може гарантувати свого суверенітету і проводити незалежну міжнародну політику без боездатної армії. Україна не є винятком. Розбудова Збройних сил Української держави потребує детального вивчення та аналізу. Доба національно-визвольних змагань – це важливий період у формуванні національної армії. Ось чому слід враховувати позитивний і негативний досвід військового будівництва Центральної Ради. У багатьох наукових працях досліджуються причини падіння Центральної Ради. Як одна із причин вказується на прорахунки Центральної Ради й Генерального секретаріату у сфері формування збройних сил. В. Ф. Солдатенко, розкриваючи процес українізації армії та створення Вільного козацтва, з'ясовує обставини їхньої недостатньої підтримки з боку державних органів української влади, аналізує підстави низьких морально-бойових якостей українських збройних сил¹. М. В. Кравчук зосереджує увагу на спробах Центральної Ради легітимізувати розбудову українського війська у формі українізації, розкриває на прикладах тогочасних військових фактів її зміст, що зводився, зокрема, до перейменування військових частин, використання української символіки². В. М. Лободаєв і Г. П. Савченко вивчають створення загонів Вільного козацтва, їхню діяльність та ліквідацію за часів окупації території України австро-угорськими та німецькими військами³.

Військова політика Центральної Ради розглядається у кандидатській дисертації В. Є. Голубка⁴, який досліджує український військовий рух як каталізатор розгортання національно-визвольної боротьби за відновлення української державності, будівництво збройних сил УНР та їх роль у становленні й захисті суверенітету України. На думку В. Є. Голубка, "не останню роль у послабленні Української армії відіграли грубі помилки в галузі військової політики: відсутність чіткої концепції військового будівництва, недовіра з боку державного керівництва до військових фахівців, політизація самого військового будівництва"⁵.

В. М. Лободаєв у своєму дисертаційному дослідженні висвітлює передумови зародження осередків Вільного козацтва, їхнє ідейно-організаційне підґрунтя, соціально-економічні та суспільно-політичні чинники, що впливали на вільнокозацький рух, внутрішні суперечності його розвитку⁶. В. М. Лободаєвим вказується, що "правоохоронна діяльність вільних козаків не мала чітко визначеної суспільно-корисної спрямованості, відзначалася самоуправством, несанкціонованим втручанням у діяльність державної влади та місцевого самоврядування"⁷.

Метою зазначеної статті є спроба з'ясувати обумовленість прорахунків уряду УНР у справі організації Вільного козацтва та українізації військових частин суб'єктивним фактором – поглядами політичних діячів тогочасного періоду.

Розглянемо основні напрямки військового будівництва доби Центральної Ради – формування Вільного козацтва та українізацію армії, ставлення до них політичних діячів та їхню оцінку.

У березні 1917 р. у Звенигородському повіті Київської губернії почалося формування Вільного козацтва, яке самочинно поширилося в Україні. Про розмах руху Вільного козацтва свідчить такий факт: 3-7 жовтня 1917 р. у Чигирині відбувся перший Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва. 200 делегатів були обрані від 60 тис. членів цієї організації, осередки котрої вже діяли у Київській, Катеринославській, Полтавській, Чернігівській, Херсонській губерніях, а також на Кубані. На з'їзді було обрано Головну козацьку раду (Генеральну раду вільного козацтва), почесним отаманом – М. Грушевського, головою військових формувань – П. Скоропадського⁸. Вільне козацтво за таких масштабів могло стати серйозною військово-політичною силою⁹.

Але ставлення до Вільного козацтва було неоднозначним. Р. Млиновецький відмічає, що "представники меншостей в Центральній Раді: Рафес, Балабанов, Крупнов, Фрумкін та інші при одній згадці про Вільне козацтво втрачали рівновагу. Рафес говорив, що Вільне козацтво буде громити жидів"¹⁰. Представники Бунду закликали знищити козацтво. Різно проти виступив з'їзд комісарів п'яти українських губерній (початок жовтня 1917 р.), на які поширювалася влада Генерального секретаріату. Побоюючись озброєного селянства, з'їзд у прийнятій постанові вказав на "необхідність всякими способами старатися якнайшвидше роззброїти існуючі вже відділи вільного козацтва і направити зброю туди, де вона необхідніша – в армію"¹¹.

Активно працювали в організаціях Вільного козацтва члени партії соціалістів-самостійників, "яка без застережень пішла назустріч народному рухові. Члени цієї партії поглиблювали національну свідомість та ідею творення української збройної сили"¹². Але ця партія не мала достатньої сили для масштабної роботи.

Питання про організацію Вільного козацтва восени 1917 р. неодноразово розглядалися на

засіданнях Генерального секретаріату. Так, у вересні – жовтні 1917 р. були обговорені питання про заснування Вільного козацтва, декілька разів доопрацьовувався його статут¹³. Але й в остаточному варіанті статуту (він був затверджений 13 листопада 1917 р.) не враховувалася його роль щодо захисту Української Народної Республіки.

Українською владою не була проведена відповідна політика щодо Вільного козацтва. Центральна Рада та Генеральний секретаріат не здійснили належної роботи для залучення Вільного козацтва на свій бік, до його загонів “ставились із підозрою, навіть негативно, відверто побоювались озброєння мас, вимушені були визнати за ними лише міліцейські функції”¹⁴.

Разом із тим Д. Дорошенко дає наступну характеристику Вільного козацтва: “Це був в своїй основі здоровий рух селянських власницьких кіл, котрі організацією самооборони хотіли зберегти спокій, лад і свою власність”¹⁵.

Політичні діячі доби Центральної Ради у своїх споминах та наукових працях вказували на недооцінку українською владою Вільного козацтва, вказували на ті заходи, які повинні були бути впроваджені, а саме: на думку П. Христюка, Генеральний секретаріат мав озброїти вільне козацтво, підпорядкувати його місцевим радам селянських депутатів, які були фактичними органами влади на місцях – дбали про загальний спокій в окрузі, регулювали земельні відносини, берегли ліси. Вільне козацтво у разі підпорядкування радам могло бути для них надійним захистом. Вільне козацтво потрібно було використати для поглиблення революції й державного будівництва в Україні¹⁶. Наведемо також думку Д. Дорошенка щодо зазначеної ситуації: “Не знайшлося добрих і відповідних організаторів та провідників цього руху, а натомість пристало до нього на провідні ролі чимало людей авантюристичної вдачі”. Далі Д. Дорошенко робить висновок про те, що “Центральна Рада та її кола не тільки не піддержали цього руху, не використали його в інтересах скріплення молодшої нашої держави, але навпаки – поставились до нього вороже, старались його стримати”¹⁷.

Фактично одночасно із зародженням Вільного козацтва починається українізація військових частин. Спеціальний наказ про українізацію 34 армійського корпусу VII армії Південно-Західного фронту та перейменування його в I-й Український корпус було видано Верховним головнокомандуючим генералом Корніловим¹⁸. Окремі питання українізації армії розглядалися у серпні 1917 р. на шостій сесії Центральної Ради¹⁹. На осінь 1917 р. українізація війська найбільш активно проходила в XII армії Північного фронту²⁰, 9-му корпусі Західного та 36-му корпусі Румунського фронтів²¹. При українізованих військових частинах призначалися комісари Центральної Ради²². В штабі Ставки Верховного головнокомандуючого у листопаді 1917 року відбулися переговори з представниками Генерального секретаріату про українізацію частин

фронтового війська. На них справа територіального формування війська оцінювалася як бажана, яка не суперечить оперативним вимогам фронту, та були розроблені заходи подальшої українізації²³. О. Субтельний вказує, що літом 1917 року нараховувалось 300 тис. солдат-українців²⁴. Аналізуючи цю цифру, ми робимо висновок про відсутність масової українізації на фронтах.

Політика українізації армії, що проводилася Генеральним секретаріатом та Центральною Радою, передбачала, що українські полки будуть діяти на засадах регулярної армії, тоді як на той час більш ефективним показав себе принцип формування війська на добровільних засадах. І. Мазепа вказує на ті організаційні хиби, які були допущені при формуванні українського війська – не було звернуто уваги на національну свідомість сформованих частин²⁵. Більшовики, вказує І. Мазепа, ситуацію зрозуміли відразу, тому свою Червону армію організовували на добровільному вступі до неї робітників і селян, а регулярна Червона армія почала існувати лише влітку 1918 р., з декрету про загальну військову повинність. Тоді ж Раднарком почав використовувати офіцерські кадри старої царської армії з тих, хто заявляв себе однодумцями, або прихильниками, через контроль військових комісарів²⁶.

М. Ковалевський наводить інші приклади недоліків у військовому будівництві – брак кваліфікованих й “певних з національно-українського погляду старшин”, відсутність на рівні керівництва видатних військових фахівців, отаманські свавілля й анархія, які мали місце під час формування українських частин²⁷.

Найбільш критичний погляд на недоліки українізації війська зустрічаємо у Д. Дорошенка: “Справа формування українських військових частин була поставлена на фальшивому фундаменті: за неї взяли люди не фахові, або недосвідчені й малотямущі, котрі з особистою пихи й амбіції не допускали до неї людей фахових; відразу ж справу було поставлено на ґрунт дешевої демагогії і легкої популярності і замість твердої дисципліни, опертої на почутті обов’язку – аматорство і дилетантство; замість державно-національних – отруйні гасла соціальної ненависті і боротьби...”. “У нас не вірили й не давали ходу генералові П. Скоропадському... з його українізованим дуже добрим корпусом”²⁸. Варто вказати й на вислів ще одного діяча УНР І. Феценка-Чопівського: “Питання національної армії гальмувалось впертістю партійних демагогів”²⁹.

Зазначені прорахунки щодо українізації війська обумовили історичний сумнозвісний результат: з 20-тисячного війська, що мало обороняти Київ від наступу Червоної армії, на захист Центральної Ради виступило близько 3 тис. вояків з таких формувань, як Вільне козацтво, Гайдамацькі полки, Січові полки. Всі інші українізовані війська або заявили про свій нейтралітет, або (частка з них) виступили проти неї.

Коротко зауважимо на погляді політичних діячів, до повноважень яких належала українізація

війська та організація Вільного козацтва. Генеральний секретаріат внутрішніх справ очолював В. Винниченко, одночасно займаючи посаду голови українського уряду. Тривалий час організація Вільного козацтва належала до компетенції цього секретаріату. На чолі Генерального секретаріату військових справ до кінця грудня 1917 р. перебував С. Петлюра, чия постать суперечливо характеризується як політичними діячами доби Центральної Ради, так і сучасними українськими істориками.

Для розуміння немілітарних поглядів В. Винниченка наведемо наступний приклад. У “Відродженні нації” він схвально ставиться до факту створення українського полку імені Богдана Хмельницького: “Українська демократія – Центральна Рада, – не вбачала ніякої небезпеки, а, навпаки, тільки користь і фронтові, й революції, й демократії”³⁰. Але разом із тим і В. Винниченко, й Центральна Рада, підтримуючи армійські ухвали про формування запасних команд для нових “українських відділів і доконечність виділення українців в українські військові відділи”, вважали, що їх реалізація для даного моменту є “шкідлива”³¹. Українська влада була готова чекати більш відповідного часу. Далі голова Генерального секретаріату приводить витяг із резолюції Центральної Ради “Формування дальших українських частин може відбуватися тільки з запасних частей поза фронтом, а не фронтових... Творення окремих українських частей на фронті бажане, але в теперішню хвилю це можуть вирішити вищі військові влади”³². В. Винниченко досить довгий час до організації власної армії української держави ставився негативно. Свідченням цього є його неодноразові висловлювання про те, що “Україні не має за що воювати, бо вона нікого поневолювати не хоче”, про загальне озброєння народу, згуртування вояків-українців в українське народне військо. Хоча зайняті посади та реальна обстановка, в якій перебувала УНР, повинні були змусити В. Винниченка більш відповідально ставитися до проблем захисту її від зовнішніх ворогів. Лише із часом В. Винниченко прийшов до висновку про необхідність Української національної армії для захисту української землі, яка могла б бути створена на базі селянства³³.

В. Ф. Солдатенко вказує на пряму провину В. Винниченка у тому, що керований ним уряд, а за ним і Центральна Рада негативно поставилися як до українізації війська, так і до формування Вільного козацтва³⁴. Причиною такої “провини”, на наш погляд, є позиція української влади щодо свого збройного захисту, висловлена І. Нагавським: “Українська Центральна Рада була переконана, що Україна зі своїми відкритими кордонами і по двохсотлітній неволі утримає свою самостійність без армії, тільки сильною вірою в соціалістичне братерство. І це було її непростимою помилкою і гріхом проти своєї нації, бо через те була змарнована рідкісна, добра нагода відродження і закріплення своєї державності”³⁵.

С. Петлюра, за характеристикою В. Винниченка, “ні знання, ні таланту військових справ не

виявив, але пройнявся великою честолюбністю”, “пост зайняв через нашу національну бідність”³⁶. У нього не було “потрібної підготовки для керма військовими і політичними справами української держави”³⁷. Але все ж слід зазначити, що С. Петлюра приділяв певну увагу націоналізації військових частин, хоча й нерішуче та більше щодо національно-культурного забезпечення. А в цілому особисте ставлення С. Петлюри до організації національної армії мало чим відрізнялося від загальної позиції керівництва української влади.

Відсутність боєздатної національної армії була однією із причин поразки української влади у добу Центральної Ради. Не відкидаючи об’єктивних підстав, зазначимо, що однією із основних причин прорахунку української влади в організації національної армії був суб’єктивний фактор, відсутність розуміння у політичних лідерів того часу необхідності оперативного створення боєздатної національної сили для захисту УНР, рішучості та наполегливості у цій справі. Усвідомлення цього факту для більшості політичних діячів прийшло запізно, після падіння Центральної Ради, в еміграційний період.

¹ Солдатенко В. Ф. Центральна Рада та українізація армії. // Український історичний журнал. – 1992. – № 6. – С. 26-39.

² Кравчук М. В. Держава і армія УНР в період Тимчасового уряду та їх правове закріплення. // Держава і право. – Вип. 48. – С. 69-75.

³ Лободаєв В. М., Савченко Г. П. Діяльність загонів Вільного козацтва (лютий – квітень 1918 року). // Воєнна історія. – 2008. – №1 (37).

⁴ Голубко В. С. Військове будівництво в Україні періоду Центральної Ради. Автореф. дис. докт. іст. наук. – Львів. – 1998. – 34 с.

⁵ Там само. – С. 30.

⁶ Лободаєв В. М. Українське вільне козацтво. Автореф. дис. канд. істор. наук. – Київ. – 2001. – 18 с.

⁷ Там само. – С. 16.

⁸ Мироненко О. Вільне козацтво в УНР / Українське державотворення. О. М. Мироненко, Ю. І. Римаренко, І. Б. Усенко, В. А. Чехович. Словник-довідник. – К., Либідь, 1997. – С. 59.

⁹ Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби. – Київ. – 2007. – С. 155.

¹⁰ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917-1918. (про що історія мовчить). Друге видання переглянуте і значно доповнене. – Чужина. – 1910. – Друком Вид. Гомін України. – Торонто. Канада. – С. 426.

¹¹ Христюк П. Українська революція. Розвідки і матеріали до історії української революції. – Прага, 1921 – Т. II. – С. 15.

¹² Млиновецький Р. Вказ. праця – С. 427.

¹³ Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т. I. 4 березня – 9 грудня 1917 р. – К.: Наук. думка. – 1996. – С. 315, 339, 345, 355-356.

¹⁴ Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра... – С. 155-156

¹⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє – минуле. (1914-1920). В чотирьох частинах. Друге видання. Українське видавництво. – Мюнхен. – 1956. – С. 205.

¹⁶ Христюк П. Вказ. праця – С. 16.

¹⁷ Дорошенко Д. Мої спомини. – С. 205.

¹⁸ Дорошенко Д. Історія України. 1917. – 1923 рр. Т.1. Доба Центральної Ради. – К.: Темпора. – 2002. – С. 145, 370.

¹⁹ Центральна Рада... – С. 225.

²⁰ Савченко В. Український рух у російських частинах у 1917 та 1918 рр. /За державність. – 1934. – 36.4. – С. 48.

²¹ Дорошенко Д. Історія України. – С. 358-359.

²² Центральна Рада... – С. 351.

²³ Там само. – С. 351, 393-394.

²⁴ Субтельний О. Україна: Історія. – К.: Либідь. 1991. – С. 303.

²⁵ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921.1. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. II. Кам'янецька доба. – Дніпропетровськ: Січ. – 2001. – С. 67.

²⁶ Там само. – С. 68.

²⁷ Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. – Накладом Марії Ковалевської. – Інсбрук. – 1969. – С. 315, 319, 321.

²⁸ Дорошенко Д. Мої спомини. – С. 199.

²⁹ Феценко-Чопівський І. Хроніка мого життя. Спогади міністра Центральної Ради і Директорії УНР. – Житомир, 1922. – С. 36.

³⁰ Винниченко В. Відродження нації. Частина 1. Київ – Відень. – 1920. – С. 134.

³¹ Там само. – С. 137.

³² Там само. – С. 137-138.

³³ Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К.: Криниця. – 1991. – С. 60.

³⁴ Солдатенко В. Ф. Три голгофи. Політична доля Володимира Винниченка. – К., 2005. – С. 80.

³⁵ Нагаєвський І. Історія української держави ХХ століття. – К., 1993. – С. 119.

³⁶ Винниченко В. Відродження нації. – С. 25-26.

³⁷ Історія січових стрільців. – Львів – Київ. – 1992. – С. 312.

Лариса Филоретова
(Кировоград)
Елена Гребенюк
(Кировоград)

ПРОСЧЕТЫ УКРАИНСКОЙ ВЛАСТИ В СФЕРЕ ВОЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В ПЕРИОД НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ

В статье сделана попытка определить субъективные причины просчетов Центральной Рады в организации Вольного казачества и украинизации воинских частей.

Ключевые слова: Вольное казачество, украинизация воинских частей, просчеты украинской власти, военное строительство, субъективные причины.

Larisa Filoretova
(Kirovograd)
Olena Grebenuk
(Kirovograd)

MISCALCULATIONS OF UKRAINIAN POWER IN THE FIELD OF MILITARY BUILDING

The attempt to find out the subjective grounds of miscalculations in time of Central Advice in organization of the Free Cossacks and ukrainization of military formations is done in the article.

Keywords: Free Cossacks, ukrainization of military formations, miscalculations of Ukrainian power, military building, subjective ground.

УДК 796.011.1 (477) „1920”

Юрій Тимошенко
(Київ)

СПОРТИВНЕ ЖИТТЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1920-ті рр.

У статті з'ясовано, що впродовж 1920-х рр. навколо терміна “спорт” розгорнулися політичні дискусії, що відбилися на розвитку різних його видів. У ці роки з'являється тенденція до підпорядкування фізичної культури (і спорту, як її складової) політичним цілям та інтересам влади. Розкрито ступінь популярності та поширення тих чи інших видів спорту по УСРР, особливості їх культивуванні. Заакцентовано увагу на тому, що футбол (лише в окремі роки – гандбол) користувався найбільшою підтримкою серед людей, і це викликало невдоволення з боку радянської влади. Вона намагалася протиставити цій популярності інші види, сприймаючи футбол лише як хуліганську забавку.

Ключові слова: спорт, фізична культура, змагання, футбол.

Мета дослідження – з'ясувати стан, у якому перебувала спортивна сфера України за умов несприятливої державної політики.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1920-ті рр.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УСРР, у 1920-ті рр.

Предметом – спортивне життя у радянській Україні досліджуваного періоду.

В умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики, культурне життя в Україні нуртувалося боротьбою різноманітних течій, тенденцій, поглядів на право визначати форми і норми постреволуційної культури. Спорт і фізична культура загалом не залишалися осторонь цього процесу. Перш за все, це проявилось в дискусії щодо змісту і методів фізкультурно-спортивної роботи в УСРР. Ініціатори фізкультурного руху виходили з того, що раз виникла держава, яка постулює нові